

Влялько І.В.*

СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УГОДІ ПРО ВІЛЬНУ ТОРГІВЛЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ДЕРЖАВАМИ ЄАВТ

Статтю присвячено дослідженню проблем сучасного стану правового регулювання державних закупівель в угоді ЄАВТ та України. Проаналізовано засади правового регулювання на основі аналізу нормативної бази, визначено етапи розвитку законодавства у цій сфері.

Ключові слова: ЄАВТ, Україна, ЄС, державні закупівлі, тендери, державні контракти, державні органи-замовники, закупівля товарів, робіт та послуг за державні кошти.

Статья посвящена исследованию проблем современного состояния правового регулирования государственных закупок в соглашении ЕАСТ и Украины. Исследованы основы правового регулирования госзакупок на основе анализа действующей нормативной базы, определены этапы развития законодательства в этой области.

Ключевые слова: ЕАСТ, Украина, ЕС, государственные закупки, тендеры, государственные контракты, государственные органы-заказчики, закупка товаров, работ и услуг за государственные средства.

The article is devoted to the scientific research of the contemporary state of the EFTA-Ukraine Free Trade Agreement regulation in the field of public procurement. The article covers reasons for creation of legal basis in the field of public procurement. The main stages of the legislation development in the sphere of public procurement are defined.

Key words: EFTA, Ukraine, EU, public procurement, tender, public contracts, contracting authorities, public procurement of goods, works and services.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження цієї сфери визначається тим, що наша держава нещодавно підписала Угоду про вільну торгівлю з ЄАВТ, в якій, зокрема, передбачається врегулювання законодавства щодо держзакупівель. Водночас, внутрішнє законодавство України перебуває в процесі постійного оновлення, що має узгоджуватись з міжнародними зобов'язаннями держави.

Органи державної влади, які здійснюють закупівлі товарів, робіт та послуг безпосередньо впливають на економічну діяльність країни. Відмітимо, що в цілому ЄС загальна вартість держзакупівель зростає і за останніми даними їх обсяг становить близько 2 трильйони євро на рік, або приблизно 18-19 % ВВП [1], в компаніях та фірмах, бізнес яких залежить від таких закупівель працюють більше 30 мільйонів робітників [2]. Разом з цим, державні закупівлі є однією з пріоритетних сфер адаптації законодавства України до законодавства ЄС, що є необхідною складовою тривалого процесу інтеграції нашої держави до Євросоюзу. Таким чином,

* кандидат юридичних наук, асистент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

виникає необхідність аналізувати зазначені зміни та використовувати досвід ЄАВТ у цій галузі.

Аналіз досліджень та публікацій. Відмітимо, що окремі аспекти правового регулювання сфери держзакупівель, включно з дослідженням міжнародного досвіду аналізували вітчизняні науковці: І. Вляльку, В. Колотій, Н. Обушко, П. Пашина, В. Пила, В. Смирчинський, О. Турченко, О. Шатковський, С. Яременко [3], В. Геєць, А. Новак, З. Максименко [4], А. Павленко, Н. Ткаченко [5], тощо. Згадаємо також внесок у розвиток досліджень держзакупівель іноземних вчених, зокрема С. Арроусміт [6], К. Кузнецов [7], Дж. Моріссей, С. Паппас [8].

Хоча, до останнього часу українськими вченими не досліджувався сучасний стан правового регулювання держзакупівель в рамках ЄАВТ.

Мета статті – проаналізувати стан правового регулювання держзакупівель в Угоді про вільну торгівлю з ЄАВТ (набула чинності у 2012 р.); з'ясувати етапи підготовки Угоди, дослідити зміст та виділити особливості та значення цієї міжнародної угоди для України.

Виклад основного матеріалу. 7 грудня 2011 року Верховною Радою України прийнято Закон № 4091-VI про ратифікацію Угоди про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ, Угоди про сільське господарство між Україною та Норвегією, також з Ісландією та Швейцарією [9], які були підписані 24 червня 2010 року у м. Рейк'явік.

Листом МЗС від 08.05.2012 № 72/11-612/1-1450 [10] повідомлено, що зазначена Угода набирає чинності 01.06.2012 разом з трьома пакетними угодами про сільське господарство між Україною та державами ЄАВТ.

Європейська асоціація вільної торгівлі є зоною вільної торгівлі, яка об'єднує митні території 4-х європейських країн, які не вступили до Євросоюзу, зокрема, Республіки Ісландія, Князівства Ліхтенштейн, Королівства Норвегії та Швейцарської Конфедерації.

Нагадаємо, що ЄАВТ була заснована 4 січня 1960 року шляхом підписання Стокгольмської угоди. Основною метою діяльності ЄАВТ було створення підґрунтя для лібералізації торгівлі промисловими товарами, переробленою сільськогосподарською продукцією, рибою та морепродуктами між країнами-членами. Три країни-члени ЄАВТ, зокрема, Ісландія, Ліхтенштейн та Норвегія входять до Європейського економічного простору (ЄЕП), угоду про створення якого було укладено у травні 1992 року. ЄЕП об'єднує ринки держав – членів ЄС та 3-х країн-членів ЄАВТ у спільний ринок, Швейцарія не вступила до ЄЕП, але розвиває торговельно-економічне співробітництво з ЄС шляхом укладення двосторонніх угод. Така ЄАВТ забезпечує країнам-членам режим вільної торгівлі товарами та послугами, а також гарантує вільний рух капіталів та фізичних осіб [11].

На даний час, ЄАВТ укладено 22 угоди про вільну торгівлю з наступними партнерами: Албанія, Канада, Чилі, Колумбія, Хорватія, Єгипет, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, Ізраїль, Йорданія, Корея, Ліван, Македонія, Мексика, Марокко, Палестинська автономія, Перу, Сербія, Сінгапур, Південноафриканський митний союз, Туніс, Туреччина, а також Україна. Розвиток преференційних торговельно-економічних відносин з ЄС, іншими країнами світу та їх регіональними об'єднаннями забезпечив ЄАВТ доступ до ринків країн, сукупне населення яких складає близько 850 млн. споживачів.

Для України ЄАВТ це потенційний ринок з приблизно 13 млн. споживачами з високою купівельною спроможністю [12]. Товарообіг між Україною та країнами ЄАВТ сягнув 2011 року 1,2 млрд. доларів: імпорт з країн ЄАВТ – 958 млн. доларів, експорт з України – 224 млн. Середньорічний приріст товарообігу між 2001 та 2011 рр. дорівнює 19% [13].

Тобто, це вказує на нові можливості, що відкрила перед нашою державою Угода про вільну торгівлю з ЄАВТ. На думку урядового уповноваженого з питань європейської інтеграції В. Пятницького ця Угода дозволить всім, хто її реалізовуватиме, фактично адаптуватися до, можливо, ще вищого рівня конкуренції, який нас очікує у випадку набуття чинності наступної Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС [14].

Відмітимо, що згідно з домовленостями, досягнутими під час саміту Україна – ЄС 19 грудня 2011 р., 30 березня 2012 р. у м. Брюссель відбулось парафування Угоди про асоціацію

між Україною та Євросоюзом. В економічній частині Угоди про асоціацію передбачено ключові положення в контексті створення зони вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом. Переговори між Україною та ЄС в частині створення ЗВТ відбувалися, зокрема, за напрямом – державні закупівлі (передбачається адаптація законодавства). Формат «ЗВТ+» передбачає, що скорочення та ліквідація торговельних обмежень у рамках режиму вільної торгівлі стосуються не тільки лібералізації виключно двосторонньої торгівлі товарами, а також додатково такої сфери як держзакупівлі. Зважаючи на те, що невід’ємною частиною поглибленої ЗВТ є приведення українського законодавства та практики у відповідність до норм та положень ЄС, особливого значення набуває положення щодо застосування міжнародних та європейських стандартів у відповідних сферах співпраці [15].

Наміри щодо укладення майбутнього договору між ЄАВТ та Україною були закріплені у Спільній декларації про співпрацю ще у 2000-му році. Переговори щодо Угоди про вільну торгівлю були розпочаті 2009-го року. Угода була підписана 24 червня 2010 р. під час міністерської конференції ЄАВТ у м. Рейк’явік (Ісландія).

Угода про вільну торгівлю є всеохоплюючою, включаючи торгівлю товарами (промислові та сільськогосподарські товари, риба та інші морські продукти), торгівлю послугами, інвестиції, спрощення процедур торгівлі, конкуренцію, захист прав інтелектуальної власності та державні закупівлі. Двосторонні угоди з торгівлі сільськогосподарською продукцією також є частиною створеної ЗВТ. Створений Спільний комітет Україна – ЄАВТ, основним завданням якого є нагляд за виконанням та дією Угоди, проведення консультацій, підготовка рекомендації тощо. Сторони також узгодили процедури, які сприятимуть вирішенню спорів шляхом проведення консультацій.

Це перша угода про вільну торгівлю після вступу України до СОТ у 2008 році. Угоду було укладено у короткий період часу, порівняно з іншими подібними переговорами. Угода буде сприяти подальшому зміцненню економічних зв’язків і сприяння торгівлі та інвестиціям між сторонами.

Укладення зазначеної Угоди відповідає пріоритетам України стосовно інтеграції до ЄП, який об’єднує ринки 27 держав – членів ЄС та 3 держав – членів ЄАВТ у спільний ринок обсягом близько 490 млн. споживачів. Положення укладеної Угоди відповідають нормам системи Угод СОТ і зобов’язанням держав в рамках цієї міжнародної організації та передбачають поглиблення торгівельно-економічного співробітництва, зокрема це стосується торгівлі товарами, послугами та державних закупівель тощо.

Водночас, з огляду на різний ступень економічного та соціального розвитку України та країн-членів ЄАВТ Сторони застосовуватимуть принцип асиметричності зобов’язань, що дозволить нашій державі адаптувати торгівлю з країнами-членами ЄАВТ до умов вільної торгівлі.

У прогнозному періоді, що охоплює 2012–2015 рр., в результаті запровадження режиму вільної торгівлі між Україною та державами ЄАВТ очікується збільшення надходжень до Державного бюджету на суму від 1,5 млн. грн. у 2012 році до 16,5 млн. грн. у 2015 році. Також очікується збільшення експорту до держав ЄАВТ на рівні 3-5 % [16].

Незважаючи на те, що одна з країн-членів ЄАВТ не може бути віднесена до числа основних торговельних партнерів України, значне поживлення зовнішньоторговельного обігу, яке очікується після початку функціонування нового торговельного режиму, слугуватиме потужним сигналом для українських підприємців та наших європейських партнерів.

Угоду про створення ЗВТ з чотирма державами Західної Європи оптимістично називають безпрецедентною подією у новітній українській історії. На прикладі Швейцарії, з моменту підписання Угоди у 2010 р. спостерігається значний приріст інвестицій (за 2011- перше півріччя 2012 рр. + 212 млн. дол. США), і за оптимістичними оцінками, Україна може таким чином подолати не конкурентоспроможність наших товарів на ринках країн Західної та Центральної Європи [17].

Розглянемо детальніше стан врегулювання державних закупівель у цьому міжнародному договорі. Оскільки Угода [18] набула чинності 1 червня 2012 р., то надалі всі держзакупівлі у визначених рамках повинні здійснюватися замовниками відповідно до положень зазначеної угоди про вільну торгівлю.

Відмітимо, що якщо міжнародним договором України, згоду на обов'язковість якого надано ВРУ, передбачено інший порядок закупівлі, ніж визначений профільним законом щодо здійснення державних закупівель, застосовуються положення міжнародного договору.

Згідно з положеннями ст.1.1 розділу 1 Угоди цілями держав є досягнення на взаємній основі подальшої лібералізації ринків державних закупівель. Також, положеннями розділу 6 Угоди у ст. 6.1 передбачено, що держави забезпечують взаємне та ефективне відкриття своїх ринків державних закупівель, з тим щоб максимально збільшити конкурентні можливості для постачальників і зробити державні витрати більш ефективними.

Так, профільний розділ 6 застосовується до будь-якого заходу, що стосується так званої охопленої закупівлі, що означає закупівлю для державних цілей товарів та послуг чи будь-якого їх поєднання як визначено в ст. 1 та ст. 2 додатка XIV та в додатку XV.

У ст. 6.4 деталізується застосування національного режиму та недискримінації. Так, щодо будь-якого заходу стосовно охопленої закупівлі кожна з держав має забезпечити, щоб її закупівельні організації без зволікань та безумовно надавали стосовно товарів і послуг та постачальників іншої сторони, режим не менш сприятливий, ніж той, який надають вітчизняним. А також щодо будь-якого заходу стосовно охопленої закупівлі кожна зі сторін повинна забезпечити, щоб її закупівельні організації не створювали постачальнику, заснованому в цій країні, режиму, який є менш сприятливим, ніж той, що надається іншому постачальнику, заснованому в цій країні; і не створювали дискримінаційного режиму місцевому постачальнику на підставі того, що він є постачальником товарів або послуг іншої сторони.

Випадки, у яких розділ 6 Угоди не застосовується, викладені у доповненні 11 до додатка XV. Зокрема, щодо України не застосовується до закупівель товарів та послуг, які можуть бути придбані тільки від організацій зі спеціальними або виключними правами, які були надані законодавчим органом, наприклад: а) перевезення залізничним транспортом; б) природний газ, його транспортування та постачання; с) поштового зв'язку; d) телекомунікаційні послуги, у тому числі з ретрансляції радіо- та телесигналів (за винятком послуг мобільного зв'язку та послуг Інтернет – провайдерів); e) централізоване водопостачання та водовідведення; f) електрична енергія, її передача та розподіл; g) централізоване постачання теплової енергії; h) послуги з транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами; i) нафта або нафтопродукти сири. А також розділ не застосовуватиметься до випадків закупівлі, коли предметом є: а) захищені фарби, папір та ін., які використовуються для виготовлення бланків цінних паперів, документів суворої звітності (обліку); б) дизайну, виготовленням захищеного паперу, банкнот і монет; d) ядерне паливо, неопромінені паливні елементи (твели); e) товари, роботи й послуги, закупівля яких становить державну таємницю; f) товари та послуги, необхідні для здійснення державних запозичень, обслуговування і погашення державного боргу.

Сфера застосування Угоди визначена у статтях 1 і 2 додатка XIV (стандарты для систем закупівель) та в додатку XV до розділу 6 Угоди. Варто звернути увагу на наступні положення. Отже, щодо порогових меж застосування Угоди під час здійснення закупівель товарів та послуг:

1. Організаціями на центральному рівні, а саме: органи, уповноважені ВРУ, Президентом і КМУ для адміністрування їх діяльності; міністерства, інші центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ), урядові органи, утворені в системі ЦОВВ; КСУ, ВСУ та вищі спеціалізовані суди; установи та організації, які визначені Конституцією України або є частиною КМУ, а також спеціально уповноважені органи, що мають право здійснювати розвідувальну діяльність, а також установи й організації, які класифікуються як основні користувачі бюджетних коштів держави (напр., Нацбанк, Антимонопольний комітет, Рахункова палата тощо); Націо-

нальна академія наук та галузеві академії наук – керуються положеннями Угоди під час здійснення закупівель товарів та послуг у разі, якщо їх вартість дорівнює або перевищує 130 000 СПЗ (спеціальні права запозичення), а у разі закупівлі будівельних послуг – якщо їх вартість дорівнює або перевищує 5 000 000 СПЗ.

При цьому передбачено, що Україна не буде поширювати переваги Угоди, що стосуються рішень про укладення контрактів КСУ, ВСУ та вищих спецсудів, перелічених у додатку XV, на постачальників зі Швейцарії доти, доки Україна не погодиться, що Швейцарія надає конкурентний та ефективний доступ до України.

2. Щодо організацій на субцентральному рівні, а саме: органи виконавчої влади (ОВВ): місцеві держадміністрації і департаменти міністерств та інших ЦОВВ; суди та інші, ніж зазначені в додатку XV, частині А доповнення 1, – керуються положеннями Угоди у разі, якщо вартість дорівнює або перевищує 130 000 СПЗ, а у разі закупівлі будівельних послуг – якщо їх вартість дорівнює або перевищує 5 000 000 СПЗ. Також, регіональні та місцеві органи влади (наприклад, область, район, місто, район у місті, селище, село): ОВВ та секретаріати місцевих рад; органи, які забезпечують функціонування АРК: Верховна Рада АРК, Рада міністрів АРК; міністерства та інші органи; інші бюджетні установи, які фінансуються за рахунок державного або місцевих бюджетів; інші органи, які утворюються з конкретною метою задоволення потреб у загальних інтересах, некомерційного або промислового характеру, а також мають статус юридичної особи, фінансуються здебільшого за рахунок держави регіональними або місцевими органами влади, або вони є предметом управління та нагляду з боку цих органів, – керуються положеннями Угоди, якщо вартість дорівнює або перевищує 200 000 СПЗ, а у разі закупівлі будівельних послуг – якщо їх вартість дорівнює або перевищує 5 000 000 СПЗ.

3. Щодо організацій, які діють у комунальному секторі, та інші, а саме: організації, принаймні один вид їхньої діяльності належить до будь-якого з таких секторів: надання або експлуатація фіксованих мереж, призначених для забезпечення послуг населенню у зв'язку з видобутком, розподілом або постачання питної води; надання послуг населенню у сфері транспорту, трамваїв, тролейбусів, автобусів або кабелів; використання географічної зони для забезпечення аеропортами або іншими об'єктами, терміналами перевізників по повітрю; морським чи внутрішнім портом або іншими терміналами перевізників по внутрішніх водних шляхах; виробництво електроенергії, а також державні підприємства, у тому числі урядові (комунальні підприємства), установи і торговельні компанії, у чийх статутних капіталах державна частка акцій перевищує 50 відсотків; дочірні, а також підприємства і бізнес-компанії, у статутних капіталах котрих є 50 і більше відсотків, що належать державним підприємствам, у тому числі казенним підприємствам і комерційним компаніям, у статутних капіталах яких державна частка акцій перевищує 50 %; інші підприємства, установи або організації, утворені відповідно до встановленої процедури органами державної влади, органами влади АРК або органами місцевого самоврядування, що уповноважені отримувати державні кошти, беруть на себе зобов'язання стосовно них та здійснюють виплати; організації, перелічені в додатках 1 і 2, – керуються положеннями Угоди під час здійснення закупівель товарів та послуг у разі, якщо їх вартість дорівнює або перевищує 400 000 СПЗ, а у разі закупівлі будівельних послуг – якщо їх вартість дорівнює або перевищує 5 000 000 СПЗ.

Пояснимо, що СПЗ – це спеціальні права запозичення (англ. special drawing rights) – резервний та платіжний засіб, що емітується Міжнародним Валютним Фондом. Наприклад, курс валюти євро та долара США у жовтні 2012 р. становить відповідно 1,18 € та 1,54 \$ до 1 СПЗ [19].

Згідно з доповненням 10 до додатка XV до Угоди сторони розраховують та перераховують розмір порогів СПЗ у свої національні валюти.

У доповненні 1, 2 та 3 до додатка XV також зазначаються порогові межі застосування Угоди під час здійснення закупівель товарів та послуг та відповідний перелік організацій, державних органів та установ з інших трьох держав – членів ЄАВТ.

Ст. 6.5 Розділу 6 Угоди та ст. 11 додатка XIV передбачає, що закупівельні організації укладатимуть договори на засадах відкритих, вибіркових або обмежених тендерних процедур відповідно до вимог національного законодавства та положень цієї угоди на недискримінаційній основі, прозоро та неупереджено, уникаючи конфлікту інтересів та запобігаючи корупційним діям.

Згідно з Угодою, обмежена тендерна процедура означає метод здійснення закупівель, при якому закупівельна організація зв'язується безпосередньо з постачальником або постачальниками на власний вибір. Відкрита тендерна процедура означає метод здійснення закупівель, при якому усі зацікавлені постачальники можуть подати тендерну пропозицію. Вибіркова тендерна процедура означає метод, при якому тільки постачальники, що відповідають умовам участі, запрошуються закупівельною організацією до подання тендерної пропозиції.

Присудження (укладення) контрактів здійснює закупівельна організація з постачальником, ґрунтуючися виключно на критеріях оцінки, зазначених у повідомлення та тендерній документації, фіксуючи: найвигіднішу тендерну пропозицію; або якщо ціна є єдиним критерієм – найнижчу ціну. Сторона має право передбачити використання закупівельними організаціями електронних торгів згідно ст. 14.

Оприлюднення інформації про закупівлі в Україні здійснюється в інформаційному бюлетені «Вісник державних закупівель», інформаційному бюлетені «Announcer of public procurement» та на веб-порталі з питань державних закупівель. Оприлюднення заявок на публічні роботи здійснюється в газетах «Урядовий кур'єр» або «Голос України» [20]. У доповненні 8 до додатка XV зазначається також засоби опублікування для інших трьох держав-членів ЄАВТ.

Висновки. Сфера державних закупівель в Україні врегульовується також на міжнародно-правовому рівні та впливає на розвиток зовнішньо-економічних відносин держави. Якщо ратифікованим Україною міжнародним договором передбачено інше регулювання, аніж профільним законом, застосовуються положення міжнародного договору.

Намір укласти Угоду між ЄАВТ та Україною було закріплено ще у 2000 р., переговори щодо змісту Угоди про вільну торгівлю були розпочаті лише 2009 року; Угода була підписана 2010 р., а 2011 р. ВРУ прийняла Закон № 4091-VI про ратифікацію Угоди і остання набрала чинності 01.06.2012 р. ЄАВТ має 22 угоди про вільну торгівлю. Угода з Україною охоплює торгівлю товарами (промислові та сільськогосподарські, риба та морські продукти), послугами, інвестиції, спрощення торгівлі та інше, а також державні закупівлі. Укладення зазначеної Угоди відповідає пріоритетам України стосовно інтеграції до ЄС, який об'єднує ринки держав-членів ЄС та держав-членів ЄАВТ.

Згідно з Угодою, застосовується національний режим та недискримінація, а цілями держав є досягнення лібералізації держзакупівель, тобто взаємне та ефективне відкриття своїх ринків з тим щоб збільшити конкуренцію для постачальників і зробити державні витрати ефективними. В Угоді є численні додатки і доповнення, чітко окреслені випадки її не застосування. Для України порогові межі застосування Угоди для ЦОВВ та ОВВ на центральному та субцентральному рівні є наступними під час здійснення закупівель товарів та послуг: якщо їх вартість перевищує 130 тис. ЄПЗ, а у разі закупівлі будівельних послуг – 5 млн. ЄПЗ. Щодо організацій у комунальному секторі (з чітким переліком таких), передбачено застосування відповідно з 400 тис. ЄПЗ і 5 млн. ЄПЗ. Договори на закупівлю укладають на відкритих, вибіркових або обмежених тендерних процедурах, фіксуючи критерій – найвигіднішу пропозицію або найнижчу ціну. Передбачена публікація про тендери та їх результати у профільних бюлетенях, в тому числі англ. мовою.

Список використаних джерел

1. European Commission. Internal Market. Public Procurement [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/index_en.htm.

2. EU public procurement. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://oecdinsights.org/2012/04/05/eu-public-procurement-opening-markets-by-example-and-if-that-doesnt-work>.
3. Регулювання правовідносин у сфері державних закупівель в ЄС та в Україні / [Колотій В., Пила В., Шатковський О., Яременко С.; коорд. проекту: Глотов М., Влялько І.]. — Мінюст. України, Центр європ. та порівн. права. — Київ: «Ніка-Прінт», 2005. — 768 с.
4. Правові та практичні аспекти державних закупівель: Метод. посіб. / О.П. Шатковський. — К., 2002. — 238 с.
5. Максименко З. В., Ткаченко Н. Б. Державні закупівлі в Україні: економічні аспекти та збірка нормативних актів: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Київський нац. торг.-економічний ун-т. — К.: Книга, 2004. — 303 с.
6. Смиричинський В. В. Логістичний менеджмент державних закупівель: теоретично-правовий та методологічний аспект. — Т : Карт-бланш, 2004. — 390 с.
7. Ткаченко Н. Б. Управління державними закупівлями. — К.: Книга, 2007. — 296 с.
8. Карасьова В. Аналіз світового досвіду формування та ефективного використання інформаційних ресурсів. — Державні закупівлі України, 2009. — №12. — С. 36-40.
9. Закон України № 4091-VI «Про ратифікацію Угоди про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ, Угоди про сільське господарство між Україною та Королівством Норвегія, Угоди про сільське господарство між Україною та Ісландією та Угоди про сільське господарство між Україною та Швейцарською Конфедерацією» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main>.
10. Міністерство Закордонних Справ України. Лист від 08.05.2012 р. N 72/11-612/1-1450 Щодо набрання чинності Угодою про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main>.
11. Постійне представництво України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ) [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/geneva/ua/32481.htm>.
12. Там само.
13. Що дає і може дати Україні угода про вільну торгівлю з ЄАВТ [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://wto.in.ua/index.php?&page=1&get=3&id=2603>.
14. Там само.
15. Довідка щодо переговорів між Україною та ЄС стосовно укладення Угоди про асоціацію. Департамент співробітництва з Євросоюзом [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=188046&cat_id=38231.
16. Інформаційна довідка щодо Угоди про вільну торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі. Департамент співробітництва з СОТ та з питань торговельного захисту [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=188062&cat_id=137688.
17. Чим Україна може зацікавити швейцарський бізнес і навпаки [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://wto.in.ua/index.php?get=34&id=2604>.
18. Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_456.
19. Currency units per SDR for October 2012 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.imf.org/external/np/fin/data/rms_mth.aspx?SelectDate=2012-10-31&reportType=CVSDR.
20. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, департамент державних закупівель та державного замовлення. Інформаційний лист від 11.07.2012 р. щодо набрання чинності Угоди про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://document.ua/shodo-nabrannja-chinnosti-ugodi-pro-vilnu-torgivlyu-mizh-ukr-doc104149.html>.